

Broedvogels en andere natuur van de Houtrakkerbeemden, 1996-2003

Niko Buiten

Inleiding

In 1995 werd in de Houtrakpolder het natuurontwikkelingssterrein de Houtrakkerbeemden aangelegd. Vanaf het ontstaan staat dit nieuwe natuurgebied in de belangstelling van vogelaars en andere natuurliefhebbers. Zo worden er al jaren broedvogels geïnventariseerd door leden van onze vereniging. Dit artikel geeft een overzicht van de onderzoeksresultaten. Het blijkt dat natuuronderzoek planvorming beïnvloedt en bruikbaar is bij natuurbescherming, waarvoor het onderzoek ook is opgezet.

Geschiedenis en plannen

Ten oosten van Spaarndam ligt de Houtrakpolder. Deze zeekleipolder ontstond toen bij de aanleg van het Noordzeekanaal eind negentiende eeuw de IJpolders werden drooggelegd. Sedertdien kent de Houtrakpolder een agrarische bestemming. Aan het eind van de vorige eeuw kwam de polder in de Ecologische Hoofd Structuur (EHS) te liggen toen het werd aangewezen als natuurontwikkelingsgebied. Als uitvloeisel hiervan werden in het najaar van 1995 in het zuidelijk deel van de polder akkers omgezet in natuur: de Houtrakkerbeemden, een circa 75 hectare groot gebied met moeras en grazige vegetaties, ontstonden. In één van de komende jaren zullen de inmiddels door Staatsbosbeheer beheerde Houtrakkerbeemden worden uitgebreid wanneer opnieuw akkers worden omgezet in natuur. Tegelijkertijd wil men in het noordoostelijk deel van de polder een afvalstort realiseren; deze wordt onder meer bestreden door de plaatselijke milieuraad. Tegen het plan om ook een windhondenrenbaan in de polder aan te leggen tekende de natuurbeschermingsorganisatie Stichting Zuid Kennemerland Natuurlijk, een samenwerkingsverband van natuurverenigingen zoals KNNV afdeling Haarlem e.o. en Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, protest aan.

Onderzoek

Vanaf 1997 zijn de broedvogels van de Houtrakkerbeemden jaarlijks geïnventariseerd door leden van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland. Dit gebeurde volgens de uitgebreide territoriumkartering, die in de handleiding 'Broedvogels inventariseren in proefvlakken' (Van Dijk, 1996) wordt beschreven.

Jaarlijks worden in de periode april-juni gemiddeld negen veldbezoeken, waarvan zeven in de vroege ochtend en twee in de late avond, aan het gebied gebracht. Het veldwerk wordt de laatste jaren grotendeels verricht door Niko Buiten en Hans Groot. Soms lopen er mensen mee om zich te oriënteren op dit type veldwerk en te kijken naar de vogels die op dat moment aanwezig zijn.

Tabel 1. Broedvogels van de Houtrakkerbeemden in 1997-2003.

Soort	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Knobbelzwaan	0	0	1	3	2	3	3
Grauwe Gans	0	0	0	0	0	0	1
Nijlgans	0	1	1	2	1	1	1
Bergeend	9	3	3	3	7	3	8
Krooneend	0	2	0	0	0	0	0
Tafeleend	5	5	9	6	14	6	14
Kuifeend	21	23	22	22	29	9	28
Krakeend	5	3	11	38	24	10	4
Smient	0	1	0	0	1	1	1
Slobeend	7	9	7	5	6	0	7
Wilde Eend	31	16	43	27	40	23	20
soepeend	0	0	2	1	2	3	0
Zomertaling	0	0	1	1	1	0	0
Dodaars	0	0	0	0	1	0	1
Patrijs	0	0	1	1	0	0	0
Kwartel	0	0	0	0	1	0	0
Fazant	3	3	0	0	3	1	1
Fuut	1	1	4	3	2	2	3
Roerdomp	0	0	0	0	0	0	1
Bruine Kiekendief	0	0	0	0	0	1	0
Waterral	0	0	0	1	0	0	2
Kwartelkoning	0	0	0	2	0	0	0
Waterhoen	0	0	1	1	2	2	2
Meerkoet	12	18	34	30	35	29	29
Scholekster	2	2	3	1	2	3	1
Kluut	13	7	2	2	1	0	0

Soort	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Kleine Plevier	4	1	2	0	1	1	0
Kievit	5	22	11	6	7	6	1
Watersnip	0	0	1	0	0	0	0
Grutto	1	0	0	1	0	2	0
Tureluur	14	7	11	7	4	6	1
Kokmeeuw	5	0	0	0	0	0	0
Stormmeeuw	1	0	0	0	0	0	0
Visdief	8	2	1	0	0	0	0
Koekoek	0	0	0	0	0	1	0
Veldleeuwerik	3	7	6	4	3	5	1
Graspieper	4	2	2	3	1	3	2
Gele Kwikstaart	13	7	8	2	1	1	3
Witte Kwikstaart	2	2	5	0	0	0	0
Blauwborst	0	0	2	3	4	5	7
Sprinkhaanzanger	0	0	0	0	1	1	0
Rietzanger	0	0	0	0	2	0	0
Bosrietzanger	0	1	0	3	1	0	2
Kleine Karekiet	4	6	21	38	47	75	69
Grote Karekiet	0	0	1	0	0	0	0
Grasmus	0	0	0	0	0	0	1
Baardman	0	0	0	0	0	1	1
Putter	0	0	1	0	0	0	0
Kneu	2	3	4	0	0	0	4
Rietgors	1	0	2	10	10	12	12
Aantal soorten	25	25	32	28	31	28	30
Aantal territoria	176	154	226	226	257	215	231

Tabel 2. Broedvogels in 1996.

Soort	Territoria
Kluut	26
Kleine Plevier	5
Kokmeeuw	6-8
Visdief	10

Verandering samenstelling broedvogelbevolking

In tabel 1 worden de in de jaren 1997-2003 vastgestelde territoria gepresenteerd. In tabel 2 staan resultaten uit 1996, toen op een andere

wijze werd geïnventariseerd. Daarna volgt een bespreking van de resultaten van het onderzoek.

Wat uit de tabellen niet duidelijk wordt is dat de samenstelling van de broedvogelbevolking allereerst sterk is gerelateerd aan het milieu van de twee afzonderlijke waterrijke deelgebieden: Houtrakkerbeemden-West en Houtrakkerbeemden-Oost. De Houtrakkerbeemden-West wordt gevoed door brakke kwel en het water heeft weinig doorzicht (circa tien centimeter). De Houtrakkerbeemden-Oost daarentegen wordt gevoed door zoet water (vanuit de Catstocht) en heeft veel doorzicht (ruim één meter). Het gevolg hiervan is onder meer dat in de Houtrakkerbeemden-Oost zichtjagers, zoals Roerdomp, en zichtduikers, zoals Dodaars en Fuut, aanwezig zijn. Deze komen niet voor in de Houtrakkerbeemden-West. In de Houtrakkerbeemden-West komen vanaf het ontstaan altijd al meer vogels die op tast foerageren, zoals Kluut en Lepelaar, voor.

De ecologische toestand van een gebied is dus bepalend voor de samenstelling van de broedvogelbevolking. De veranderingen in de samenstelling van de broedvogelbevolking door de jaren heen worden hier daarom besproken aan de hand van ecologische vogelgroepen. De indeling in ecologische vogelgroepen is gebaseerd op het gezamenlijke project 'Broedvogels en beheer' van SOVON en Staatsbosbeheer (Schaminee & Jansen, 1998).

Vogels van open water

Dodaars, Fuut, Knobbelzwaan, Grauwe Gans, Nijlgans, Bergeend, Krakeend, Smient, Wilde Eend, Soepeend, Zomertaling, Slobeend, Krooneend, Tafeleend, Kuifeend en Meerkoet zijn watervogels. Ongeveer 50% van de broedvogelbevolking van de Houtrakkerbeemden wordt gevormd door deze vogelgroep. Zij blijft nog stabiel.

Vogels van riet- en verlandingsvegetaties

Roerdomp, Bruine Kiekendief, Waterhoen, Waterral, Rietzanger, Kleine Karekiet, Grote Karekiet, Baardman en Rietgors houden van riet. Het zijn rietvogels. Het aandeel van deze vogelgroep in de broedvogelbevolking van de Houtrakkerbeemden is door de jaren heen gestegen van zo'n 3% naar ruim 37%. Te verwachten is dat dit aandeel de komende jaren als gevolg van de uitbreiding van het areaal riet nog zal stijgen. Daar de Houtrakkerbeemden zijn aangelegd met het doel moerasgebied voor onder meer deze vogels te worden (Anonymus, 1994) kan gesteld worden dat dit doel momenteel al bereikt is.

Voor Roerdomp, Kleine Karekiet, Grote Karekiet en Baardman zijn vooral dichte rietvegetaties, die in het water staan en overjarig zijn, van belang. Roerdomp, Grote Karekiet en Baardman behoren tot de karakteristieke rietvogels waarmee het in Nederland slecht gaat. Door vermesing, verdroging, een kunstmatig stabiel waterpeilbeheer en intensief rietbeheer neemt hun biotoop af (SOVON, 2002).

Vogels van pioniervegetaties en akkers

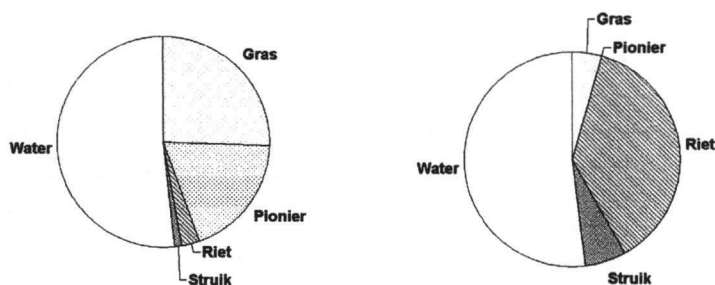
Kluut, Kleine Plevier, Kokmeeuw, Stormmeeuw, Visdief en Witte Kwikstaart houden van kale, open vegetaties. Een situatie die in de eerste jaren na de aanleg in de Houtrakkerbeemden aanwezig was en nu vrijwel verdwenen is. In 1997 vormde deze vogelgroep nog bijna 20% van de broedvogelbevolking. In 2003 kwam ze, ondanks de aanwezigheid van slikkige randjes als gevolg van natuurlijk waterpeilbeheer en begrazing, niet meer voor.

Vogels van grazige vegetaties

Patrijs, Kwartel, Fazant, Kwartelkoning, Scholekster, Grutto, Kievit, Tureluur, Watersnip, Veldleeuwerik, Graspieper en Gele kwikstaart zijn soorten van drassig, structuurrijk grasland. In 1998 vormde deze vogelgroep nog 32% van de broedvogelbevolking van de Houtrakkerbeemden. In 2003 was dit aandeel terug gelopen tot 4%. Het is afhankelijk van de begrazingsdruk hoe dit aandeel zich in de toekomst zal ontwikkelen, maar een aandeel van boven de 15% lijkt onwaarschijnlijk.

Vogels van ruigten met struiken en struwelen

Blauwborst, Sprinkhaanzanger, Bosrietzanger, Grasmus, Putter en Kneu zijn vogels van struiken, struwelen en jong bos. Het aandeel van deze vogelgroep in de broedvogelbevolking van de Houtrakkerbeemden neemt door de jaren heen iets toe, met een voorlopig maximum van 6% in 2003. Het aandeel van deze vogelgroep in de broedvogelbevolking is afhankelijk van successie en het ontbreken of aanwezig zijn van maai- en begrazingsbeheer.

Figuur 1. Verandering in broedvogelbevolking van de Houtrakkerbeemden: samenstelling in ecologische groepen in 1997 (links) en in 2003 (rechts).

Wanneer we alle ecologische vogelgroepen van de Houtrakkerbeemden overzien valt op hoe bepalend successie van de vegetatie, beheer en inrichting zijn voor de samenstelling van de broedvogelbevolking (zie figuur 1). Het hoge en nog steeds groeiende aandeel rietvogels in de broedvogelbevolking illustreert dat het gebied in zijn opzet geslaagd is: het is een prachtig moerasgebied. Er ontstaat een moerasgebied dat in 'Vogels van het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmersmeer' (Geelhoed et al, 1998) geschetst wordt als streefbeeld voor 2020.

In zijn geheel ontwikkelt de broedvogelbevolking van de Houtrakkerbeemden zich tot een Bruine Kiekendiefrijk Moerasvogelgezelschap, dat begeleid wordt door een Fuutrijk Weidevogelgezelschap (Ruitenbeek et al, 1990). Deze samenstelling van de broedvogelbevolking kunnen we ook vinden in de Zaanstreek, Waterland en – uiteraard – de Oostvaardersplassen. Het is een water- en rietvogelgezelschap waarin Krakeend, Bruine Kiekendief en Roerdomp hoge dichtheden bereiken.

Het is leuk en fascinerend door de jaren heen zo'n ontwikkeling van natuurgebied en broedvogelbevolking van nabij mee te maken. Zag ik de eerste jaren in de Houtrakkerbeemden nog jongen van Kluut, Bontbek en Kleine Plevier dapper in het slik ronddartelen; de laatste jaren wordt mijn hart vooral gestolen door ping-pingende Baardmannetjes. Wat dat betreft zit je als broedvogelinventarisant echt op de eerste rij.

Flora en overige fauna

Zoals geschetst bestaan de Houtrakkerbeemden in het westen uit een brak deelgebied en in het oosten uit een zoet deelgebied. Dit verschil komt ook tot uiting in de aanwezige flora en fauna. Het brakke karakter van de Houtrakkerbeemden-West uit zich onder meer in de aanwezigheid van brakke vaatplanten, zoals Zilte Schijnsparrie, maar vooral in de aanwezigheid van waterdieren van brakke milieus, zoals de Brakwatersteurgarnaal en de Brakwaterpoliep. Deze soorten ontbreken in de zoete Houtrakkerbeemden-Oost, waar we een zoetwaterspons vinden en waar amfibieën en libellen zich massaal voortplanten.

In verhouding tot andere delen van Kennemerland vinden we in de Houtrakkerbeemden-Oost grote aantallen Vroege Glazenmaker en Glasnijder, welke beide op de Rode Lijst van kwetsbare en bedreigde libellen in Nederland staan. Andere Rode Lijst-soorten die in de Houtrakkerbeemden gevonden zijn, zijn de dagvlinder Bruin Blauwtje, de vaatplant Nachtkoekoeksbloem en het bladmos Kalkkleimos.

Tot de hoogtepunten van de Houtrakkerbeemden behoort het voorkomen van twee soorten die vallen onder de Europese Habitatrichtlijn: Noordse Woelmuis en Rugstreeppad.

Toekomst en bescherming

Halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw ontwikkelden medewerkers van de Stichting Zuid Kennemerland Natuurlijk, een samenwerkingsverband van natuurverenigingen zoals KNNV Haarlem e.o. en Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, een beheersvisie voor het gebied (Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk, 1997). Zij pleitten onder meer voor natuurlijk waterpeilbeheer, extensieve begrazing en stelden voor het tussen het Noorderbos en de Houtrakkerbeemden gelegen landbouwgebied te ontwikkelen tot natuur.

De voorstellen voor het beheer van de Houtrakkerbeemden werden vrij snel overgenomen door beheerder Staatsbosbeheer. Naar het zich nu laat aanzien wordt de wens landbouwgebied om te zetten in natuur binnen enkele jaren bewaarheid. Momenteel bereid de Dienst Landelijk Gebied plannen voor de Houtrakkerbeemden in de richting van het Noorderbos uit te breiden.

Van het natuuronderzoek door leden van KNNV Haarlem e.o. en onze vogelwerkgroep in de Houtrakkerbeemden wordt jaarlijks verslag gedaan aan de Dienst Landelijk Gebied en Staatsbosbeheer. Dit natuuronderzoek heeft de planvorming duidelijk beïnvloed. Als gevolg van resultaten van het natuuronderzoek is besloten om van een eerder voorstellen om de Houtrakkerbeemden-West en -Oost met elkaar te verbinden af te zien. Jammer is wel dat in het noordoostelijk deel van de Houtrakpolder een afvalstort moet worden gerealiseerd. Protest hiertegen door de plaatselijke milieuraad bleef tot op heden zonder resultaat. Het plan is de stortplaats na een gebruik van tien jaar te sluiten, af te dekken en herin te richten als recreatiegebied.

Tegelijk met het uitbreiden van de Houtrakkerbeemden, de inrichting van de stortplaats en het verplaatsen van een ecologisch landbouwbedrijf wil men – sinds kort; en op voorstel van het Recreatieschap Spaarnwoude – in de Houtrakpolder ook een sportterrein met een windhondenrenbaan aanleggen. Hiervoor en voor de stortplaats moet onder meer een fiks deel van het Noorderbos, dat in eigendom is van en wordt beheerd door Staatsbosbeheer, wijken. Bovendien is de windhondenrenbaan ecologisch niet ingepast in het gebied.

Vanwege de hoge actuele en potentiële natuurwaarden is de Houtrakpolder door het Rijk aangewezen als natuurontwikkelingsgebied binnen de nationale Ecologische Hoofd Structuur. De provincie heeft dit bekrachtigd door opname in de provinciale EHS. De bestemmingswijziging – er wordt een artikel-19-procedure (Wet op de Ruimtelijke Ordening) gevolgd – van bos en agrarisch met recreatief medegebruik naar sportveld en bebouwing, noodzakelijk voor de realisatie van een windhondenrenbaan op de aangegeven locatie in de Houtrakpolder, is in strijd met divers natuurbeleid en natuurwetgeving.

Daarom heeft de Stichting Zuid Kennemerland Natuurlijk bij de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude in januari 2004 bezwaar ge-

maakt tegen de aanleg van de windhondenrenbaan en stemt hij niet in met een bestemmingswijziging.

Dankwoord

De broedvogelinventarisatie, die in 2003 voorlopig is beëindigd, en al het andere natuuronderzoek in de Houtrakkerbeemden is door de jaren heen uitgevoerd door leden van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland en KNNV Haarlem e.o. Van deze onderzoekers wil ik de namen van Wim Kuijper (waterdieren), Hans Groot (vogels) en Niko Buiten (planten, mossen, vogels, libellen, amfibieën) niet ongenoemd laten. Daarnaast zorgde Staatsbosbeheer, eigenaar en beheerder van de Houtrakkerbeemden, steeds voor de vergunningen. Ik dank hen allen hartelijk en hoop nog vaak van hun hulp gebruik te kunnen maken.

Wie het broedvogelonderzoek in de Houtrakkerbeemden over wil nemen en wil voortzetten verzoek ik contact met mij op te nemen. Diegene wil ik dan inwerken.

Literatuur

- Anonymus, 1994. Plan Houtrakpolder. Onderzoek ten behoeve van het natuurontwikkelingsproject en de 18-holes golfbaan. Doc. 11216. Grontmij Noord-Holland, Alkmaar.
- Dijk, A.J. van, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). Sovon, Beek-Ubbergen.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Ruitenbeek, W., Scharringa, C.J.G., & Zomerdijk, P.J. (red), 1990. Broedvogels van Noord-Holland. SVN/Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Assendelft.
- Schaminée, J. & Jansen, A. (red), 1998. Wegen naar natuurdoeltypen. Ontwikkelingsreeksen en hun indicatoren voor herstelbeheer en natuurontwikkeling (sporen A en B). Rapport IKC Natuurbeheer nr. 26. IKC Natuurbeheer, Wageningen.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. - Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & - European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk, 1997. Beheersvisie Houtrakkerbeemden. Hoofdlijnen voor het beheer van de Houtrakkerbeemden. Haarlem.

Niko Buiten, Spaarne 49 app. 1.7, 2011 CE Haarlem. Tel. 06-12645287